

Nachtblauw van Simone van der Vlugt

verwijzingen: Ambo|Anthos, 2020

Onderstaande tekst is geschreven door Dirk Walter, voormalig leraar Duits, adviseur en voorzitter van de onderwijsraad voor het vak Duits in de deelstaat Saarland. Vorig jaar schreef hij voor het eerst een podcast over een boek dat genomineerd was voor de Euregio Literatuurprijs voor Scholieren. Vanwege de zeer positieve reacties heeft hij dit jaar alle zes genomineerde romans voor zijn rekening genomen. Hieronder geeft hij tips en suggesties voor het bespreken van de boeken met de leerlingen.

Beste collega's,

Na de twee romans met het thema migratie van Jarawan en Guven richten we ons nu op de vier andere boeken, die ook in elk geval voor een deel thematisch met elkaar verwant zijn. Het draait er in al die boeken om hoe mensen – met wisselend succes – hun leven als uitdagend emancipatieproces moeten zien te bolwerken.

In twee boeken staat de maatschappelijke rol van de vrouw centraal:

- in **Nachtblauw** van Simone van der Vlugt
- en **De dirigent** van Maria Peters,

alle twee historische romans, waarvan de eerste halverwege de zeventiende eeuw gesitueerd is en de tweede in de jaren twintig/dertig van de twintigste eeuw.

Laten we beginnen met **Nachtblauw**: de handeling speelt in de zogeheten ‘**Gouden Eeuw**’ van Nederland gedurende een periode van een maand of twintig rond de jaren 1654/55. Plaats van handeling zijn **het dorp De Rijp** en **de steden Alkmaar, Amsterdam en Delft**. Ook hier hebben we weer te maken met een roman vanuit het ik-perspectief en die verteld wordt in de tegenwoordige tijd, wat ervoor zorgt dat de lezer zich goed met hoofdpersoon en handeling kan identificeren. Bovendien heeft de roman **kenmerken die hem makkelijk leesbaar maken**:

- een heldere, maar esthetisch weinig ambitieuze stijl, dus literair gezien een ‘eenvoudig’ taalgebruik,
- een lineaire vertelwijze zonder grote flashbacks, vooruitblikken of zijsprongen,
- geen nadrukkelijke of raadselachtige symboliek en dieptestructuur (de betekenis van het motief nachtblauw is eenvoudig te ontdekken).

- Bovendien bevat de roman spannende en sfeervolle elementen die verschillende lezersgroepen zullen aanspreken.

Vermoedelijk vormt de kennis van de inhoud voor leerlingen om bovengenoemde redenen geen groot probleem en kunnen de bovengenoemde redenen voor een vlotte leesbaarheid na een korte controle als uitgangspunt worden genomen voor vragen of een bespreking.

Verteld wordt het verhaal van Catrijn Barentsdochter, die verliefd wordt op Govert, die ze kent van de dansvloer en met wie ze trouwt. Ze krijgt een miskraam en wordt door haar man, die eerst zo charmant leek, telkens weer bruut wordt geslagen. Na een van de vele mishandelingen brengt ze de slapende dronkenlap om het leven door hem met een kussen te laten stikken – de opmaat voor een avontuurlijk leven dat haar zwaar op de proef zal stellen.

[Inhoud/samenvatting

- Hfst. 1-2: de handeling begint na deze moord, die min of meer uit noodweer geschiedt. Catrijn, die geen spijt heeft van haar daad, erft na één jaar huwelijk Goverts bezittingen, veilt alles en gaat met honderd gulden op pad naar Alkmaar, waar haar een baan als huishoudster is aangeboden. Ze laat niet alleen haar ouders, broers en zussen en de geruchten over Goverts dood achter zich, maar ook Goverts broer Mart, die haar de erfenis misgunt. Ze voelt zich aangetrokken tot het afwisselende leven in de stad, dat haar altijd al meer aanstond dan het dorpsleven. Bij aankomst in Alkmaar blijkt haar nieuwe werkgever onverwachts gestorven, waardoor ze op zoek moet naar een andere mogelijkheid.
- Hfst. 3: Die doet zich voor als ze Mattias van Nulandt leert kennen, die haar met een aanbevelingsbrief naar zijn broer Adriaen in Amsterdam stuurt. Catrijn voelt zich direct tot Mattias aangetrokken, er is voor de eerste keer sprake van intiem contact.
- Hfst. 4/5: In Amsterdam neemt Adriaen van Nulandt haar in dienst als huishoudster. Ze vervult haar taak voorbeeldig en ontfermt zich in het bijzonder over Brigitta, de ziekelijke, depressieve echtgenote van de heer des huizes, die de schilderkunst als haar levenstaak beschouwt (hoewel haar werk vrij onbeholpen is).
- Hfst. 6: De komst van Mattias naar Amsterdam maakt dat Catrijn weer in tweestrijd is tussen haar verliefdheid en haar gezond verstand.
- Hfst. 7: De Nulandts brengen een bezoek aan de beroemde Rembrandt, die ze vurig bewonderen. Catrijn mag erbij aanwezig zijn. Rembrandt lijkt te merken dat ze kunstzinnig aangelegd is.
- Hfst. 8/9: Catrijn, die thuis al graag houten voorwerpen decoreerde, wil haar schilderkunsten ook graag eens op een doek uitproberen. Die kans krijgt ze wanneer Adriaen op reis gaat en de vrouw des huizes bij het schilderen instort en het bed moet houden. Catrijn schildert een vaas op een klein doek.

- Hfst. 10: De arts, die het doek toevallig heeft gezien, denkt dat Brigitta het heeft geschilderd en wil het kopen. Catrijn komt in gewetensnood, omdat haar baan op het spel staat.
- Hfst. 11: Intussen is Mattias teruggekomen en ze hebben weer heimelijk intiem contact met elkaar.
- Hfst. 12: Dan duikt boerenknecht Jacob uit De Rijp op, die Catrijn chanteert: hij heeft gezien hoe ze haar man met een kussen heeft laten stikken.
- Hfst. 13: Catrijn geeft hem de helft van haar geld om hem de mond te snoeren. Omdat ze vreest dat Jacob gauw zal terugkomen, zegt ze haar baan op waarbij ze bekent dat ze stiekem heeft geschilderd en dat ze achterna wordt gezeten door een man die ze beloofd heeft met hem te trouwen.
- Hfst. 14/15: Adriaen, die Catrijn zeer waardeert, bezorgt haar een baan bij zijn tweede broer, een weduwnaar, die in Delft een plateelbakkerij heeft. Ze reist er met Mattias heen, en onderweg beleven ze een liefdesnacht. Mattias zegt echter openhartig dat hij geen huwelijk ambieert, maar iets van de wereld wil zien. Catrijn accepteert dat. Bij aankomst overnacht ze eerst in een herberg, die door een jongeman met zijn vrouw en moeder wordt gedreven.
- Hfst. 16: De jongeman schildert zelf naast zijn werk en signeert zijn doeken met Jan Vermeer. Zo leert Catrijn nog een begaafde Nederlandse kunstenaar kennen, die later een grote naam zal hebben. Evert van Nulandt neemt haar in dienst – maar tot haar grote verrassing als plateelschilder!
- Hfst. 17: Ze hoort in de stad iets over Everts gruwelijke familiegeschiedenis (zijn vrouw en kinderen zijn omgekomen bij een brand) en vindt daarna uitgerekend woonruimte bij een voormalige schout uit Alkmaar. Aangezien hij zich met misdrijven heeft beziggehouden, vreest ze opnieuw dat haar verleden aan het licht zal komen.
- Hfst. 18/19: Mattias neemt afscheid van haar, omdat hij in opdracht van zijn broer voor anderhalf jaar naar Oost-Indië moet om handel te drijven. Hoewel Catrijn nog steeds verliefd op hem is, laat ze hem desondanks los; ze wil hem niet beloven op hem te wachten.
- Hfst. 20/21: Bij de plateelbakkerij ontwikkelt Catrijn zich snel, ze levert een eigen bijdrage met haar ideeën voor nieuwe motieven en materialen, die nauw aansluiten bij de Chinese porseleinkunst. Door haar talent beginnen de zaken steeds beter te lopen.
- Hfst. 22/23 Catrijn mag bij wijze van bijscholing van Evert op schilderles bij Vermeers leermeester Fabritius.
- Hfst. 24-26: Als ze voor een schilderles lijnolie moet kopen, vindt er vlak bij Fabritius' atelier een grote explosie plaats. Het is de historische ramp van oktober 1654, de explosie van het buskruitmagazijn van de stad, waarbij er honderden doden en duizenden gewonden vallen en circa vijfhonderd huizen worden verwoest. Ook Catrijn raakt gewond en ligt dagenlang in het ziekenhuis, waar Evert zich liefdevol om haar bekommert. Maar de bloedvergiftiging die optreedt, overleeft ze slechts door een zalf van de opnieuw opgedoken Jacob.
- Hfst 27-29: Zodra Catrijn weer op de been is, stort ze zich nog meer op het beschilderen van aardewerk, waardoor het bedrijf floreert en verder groeit. Haar producten zijn zeer gewild. Jacob verzoekt Evert hem als kleitrappert in dienst te nemen. Evert neemt hem aan en Catrijn geeft toe, met een mengeling van dankbaarheid en aanhoudende argwaan. Jacob bezweert haar dat hij alleen 'haar vriend' wil zijn. Dan vraagt Evert haar ten huwelijk en Catrijn stemt ermee in, omdat ze zich tot die warme, menselijke man aangetrokken voelt. Maar Jacob denkt dat ze slechts een spelletje speelt.

- Hfst. 30-31: Door voortdurend te insinueren dat hij met haar misdaad naar buiten kan treden, krijgt Jacob het voor elkaar dat hij bevorderd wordt tot plateelbakker.
- Hfst 31/32: Catrijn wordt op Goverts eerste sterfdag opnieuw achtervolgd door haar daad. In de kerk bekent ze het hellevuur te vrezen en ze vraagt de dominee naar haar kans op hemelse vergeving. Daarna vertelt de vrouw van de vroegere schout van Alkmaar dat ze Catrijn in haar koortsdromen in het ziekenhuis over de moord op Govert heeft horen praten. Maar Catrijn lijkt haar wantrouwen te kunnen wegnemen.
- Hfst. 33/34: Verder zorgt haar creatieve werk voor afleiding en bloeit het bedrijf verder op. Catrijn raakt zwanger. Dan hoort ze echter dat de pest in het land is.
- Hfst. 35: Evert stuurt haar meteen naar De Rijk, maar blijft zelf in Delft vanwege zijn bedrijf.
- Hfst 36-37: Op een tussenstop in Alkmaar ontmoet ze haar familie op de markt. Omdat ook daar inmiddels de eerste slachtoffers aan de pest bezwijken, vertrekken ze direct samen naar De Rijk.
- Hfst. 38-39: Maar de pest zit hen op de hielen. In haar geboortedorp loopt ze Mart tegen het lijf, de met de pest besmette broer van de dode Govert, die zich op Catrijn probeert te wreken doordat hij zich op haar stort. Ze weet zich te bevrijden. Mart sterft kort daarna, maar heeft haar niet aangestoken.
- Hfst. 40-42: Als de ziekte na enige tijd op zijn retour is, vertrekt Catrijn weer naar Delft. Onderweg naar huis zorgt ze voor een stervend meisje en neemt ze haar broer, die de ziekte overleeft, mee naar zijn oom en tante in Delft. Wanneer ze thuiskomt, hoort ze dat Evert ongewoon snel aan de pest is overleden.
- Hfst 43: Ondanks al haar verdriet zet ze alles op alles om het bedrijf snel te heropenen en boekt direct succes. Jacob helpt haar daarbij; hij biecht op dat hij van haar houdt, waardoor ze opnieuw in een lastig parket komt.
- Hfst 44-46: Catrijn hoort uiteindelijk dat Jacob als laatste bij haar man was, zogenaamd om hem medicijnen te brengen. Ze vermoedt dat het vergif is geweest en vindt sporen van de gemorste kleurstof nachtblauw, waarmee hij op het lijk symptomen van de pest heeft geïmiteerd. Als Jacob zich opnieuw aan haar opdringt, zegt ze hem recht voor zijn raap dat hij de moord heeft gepleegd. Daarna probeert hij haar te doden maar wordt hij zelf met een bijl geveld door een arbeider die haar te hulp schiet.
- Hfst. 47/48: Na die laatste dramatische gebeurtenis stort Catrijn zich opnieuw op haar werk in de plateelbakkerij en ontwerpt ze nieuwe regionale motieven, Hollandse plaatsen en taferelen uit het dagelijks leven, die het aardewerk uit Delft in de toekomst beroemd zullen maken. In december brengt ze haar kind ter wereld; kort daarna komt Mattias terug uit Azië. Als hij hoort dat Catrijn niet op hem heeft gewacht, wil hij eerst woedend weer afreizen, maar brengt haar vervolgens toch zijn geschenken en neemt teder afscheid met de belofte terug te keren. Catrijn, die nog steeds van Mattias houdt, legt zich neer bij de status quo en blijft hetzelfde leven leiden als voorheen. ‘Ik weet dat hij nog heel vaak bij me weg zal gaan, maar dat hij ook altijd terug zal komen,’ staat in de slotzin van de roman (p. 309).

Wat moeten wij nu van Catrijn denken?

Vanaf het begin van de roman wordt ze neergezet als **een resolute jonge vrouw die haar daad niet berouwt**, maar ‘opluchting’ voelt (p. 5). Die instelling behoudt

ze (zelfs in het gesprek met de dominee op Goverts sterfdag, één jaar na zijn dood, staat ze er nog achter, p. 202). Misschien willen leerlingen daar wel een standpunt over innemen. Simone van der Vlucht maakt het ons niet al te moeilijk. Tegen de achtergrond van Catrijns mishandeling zal de lezer immers niet alleen begrip hebben voor haar daad, maar ook voor haar gebrek aan berouw. Wij leven immers in een tijdperk waarin iedereen veel alerter is op huiselijk geweld dan toen Wij leven in een tijdperk van vrouwenhuizen en publiek debat over de opdringerigheid van mannen, waarin we eerder content zijn als zo'n kwelgeest uiteindelijk zelf de klos is. *Historisch* realistisch aan de instelling van Catrijn lijkt mij haar angst voor Gods straf (afgezien van haar angst voor wereldse straf, die ze ook vreest); haaks daarop staat het feit dat Catrijn nog steeds geen berouw voelt, dat eerder bij de huidige tijd lijkt te passen dan bij de zeventiende eeuw. Door deze tweespalt krijgen de handeling en de emotionele context ervan toch een modern jasje.

Dat geldt ook voor de **verdere ontwikkeling van Catrijn**. Het verhaal over de carrière van een uitermate moedige vrouw in een door mannen gedomineerde wereld lijkt natuurlijk ook een **soort eerbetoon aan de huidige tijdgeest**. Maar de auteur laat Catrijn niet optreden als eenzame, verbeterde voorvechtster van vrouwenrechten, temeer daar ze het aan de gunst en sympathie van drie mannen, de gebroeders Nulandt, te danken heeft dat haar talent wordt opgemerkt, ze het door hen kan ontwikkelen en door twee van hen zelfs wordt begeerd. En een mannenhaatster is ze al helemaal niet, want ze constateert juist:

*Intussen begrijp ik dat er verschillende soorten liefde bestaan: de kortstondige verliefdheid op Govert, het overweldigende verlangen dat me aan Mattias bond en de zielsverwantschap die ik ervaar met Evert.
(p. 183)*

Met **het verschil tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt** zit het al net zo: enerzijds heerst er, modern geformuleerd, de gender gap: Catrijn krijgt een baan als plateelschilder tegen de helft van het salaris van een man. Maar vanwege haar inzet en overvloed aan ideeën wordt haar loon stap voor stap tot dat van een man opgetrokken. Bij de tegenwoordig vaak geventileerde gedachte dat je als vrouw eerst een bijzondere prestatie moet leveren om met mannen op gelijke voet te staan, staat Catrijn niet stil. En dat is in historisch opzicht waarschijnlijk representatief.

Ook de **twijfel aan goddelijke gerechtigheid** maakt direct een moderne indruk. Net als Jan Vermeer ziet ook Catrijn vanwege de gevolgen van de explosie de zin van 'Gods plan' niet. Wanneer Vermeer woedend uitroept:

'Ik ken geen betere man dan Carel. Waar heeft hij zo'n dood aan verdiend? (...) Ik begrijp helemaal niets van die plannen!' (p. 160)

valt ze hem bij:

'Johannes heeft gelijk. Ik begrijp er ook niets van.'

En als zijn moeder Digna haar maant dat ze dankbaar moet zijn dat God haar heeft gered, bevestigt ze: *'Natuurlijk ben ik dankbaar.'* Maar wanneer haar oog op een jongetje valt van wie beide armen zijn geamputeerd, houdt ze voet bij stuk: *'Maar ik begrijp er evengoed helemaal niets van.'* (Zie voor de laatste citaten p. 161).

Misschien is het vanuit historisch perspectief bezien tamelijk ongewoon dat zulke gedachten in de streng religieuze zeventiende eeuw hardop werden uitgesproken. Maar dat die de mensen toen wel bezighielden, wordt bevestigd door de omstandigheid dat de filosoof Leibniz luttele decennia later het daaraan gerelateerde begrip van de theodicee heeft geformuleerd.

Tot zover over de mogelijke discussiepunten over hoe realistisch en karakteristiek met name de levensweg en denkwijze van de heldin voor die tijd zijn.

Zeker kan men constateren dat de schrijfster in haar roman **zeer veel** heeft verwerkt wat **de geschiedenis tot leven brengt**.

Voor de **sfeerbeschrijvingen** van het Nederlandse stads- en plattelandsleven springen in het oog (o.a. pp. 15/16, 25/26, 29-32, 36, 50/51, 58) Veel daarvan lijkt in woorden omgezette schilderkunst uit die tijd te zijn, bijvoorbeeld van Frans Hals, Jan Steen, Rembrandt en Vermeer. Het lijkt me zinvol om **voorbeelden van Nederlandse landschappen, stadsgezichten, genre- en interieurschilderkunst uit de zeventiende eeuw erbij te gebruiken** – op internet is geschikt beeldmateriaal te vinden. (bv. Wikipedia over [Johannes Vermeer](#) en de [Nederlandse schilderkunst in de Gouden Eeuw](#) en [een virtueel bezoek aan het Rijksmuseum](#))

De schrijfster heeft zich bij haar beschrijvingen duidelijk door deze schilderijen laten inspireren. Natuurlijk kunnen in dit verband ook **motieven van Rembrandt** bestudeerd worden ([wikipedia over Rembrandt van Rijn](#)). om bijvoorbeeld de omgang van kunstenaars met licht, die in het boek gethematiseerd wordt (p. 113), te kunnen begrijpen, en ook **Fabritius' schilderij *Het puttertje***, dat Catrijn bewondert (vgl. p.148, [bekijk het schilderij](#)).

Johannes Vermeer, met wie Catrijn bevriend is, verdient bijzondere aandacht. Er is een korte scène in het boek waarin hij tegen haar zegt: *'Zoals je daar nu staat, in dat bleke licht, met dat gele jak, zo zou ik je willen schilderen.'* (p. 217)

Het is vrij evident dat Simone van der Vlugt daarmee een toespeling maakt op het wereldberoemde schilderij **Het meisje met de parel**. Zodoende krijgt (zij het slechts fictief) Catrijn voor ons een gezicht.

Catrijn levert een wezenlijke bijdrage aan de fabricage van wat later het beroemde **Delfts blauw** zou worden. Wat de ontstaansgeschiedenis betreft is dat weliswaar je reinste fictionalisering (zoals in het nawoord ook wordt uitgelegd), maar het is een mooie aanleiding om ook dit artistieke ambacht ter sprake te brengen. Op internet staat veel aanvullend beeldmateriaal. De oudere varianten met de Chinees respectievelijk exotisch ogende voorbeelden, waarmee Catrijn eerst begint, komen helaas niet veel voor op internet.

Verder biedt de inbedding van al die aspecten van de 'Gouden Eeuw' ook de mogelijkheid om de **in de roman aangesneden thema's** van de **handel met Oost-Indië**, **zeemacht** en **burgerlijke welstand** ter sprake te brengen. Dan wordt duidelijk waarom Catrijn Amsterdam 'de spil van de wereld' noemt (p.30), een uitdrukking die je vandaag de dag wellicht voor een stad als New York zou reserveren.

Bij het repertoire van de 'waargebeurde geschiedenis' horen natuurlijk ook de negatieve kanten zoals de **grote explosie van het kruithuis** van Delft in oktober 1654 – waarvoor als aanschouwelijk beeldmateriaal de schilderijen van Egbert van der Poel gebruikt kunnen worden (bijvoorbeeld <https://bit.ly/38qEQWA>)

Maar over een **pestepidemie** in Holland in 1655 heb ik niets kunnen vinden. Daarom denk ik dat die tot de ingebouwde fictieve elementen gerekend moet worden, die het verhaal spannender maken. De epidemie schept de voorwaarden voor Catrijns terugkeer naar De Rijp, waar het probleem met haar zwager Mart in zekere zin door

de ziekte wordt opgelost. Bovendien bieden de omstandigheden de mogelijkheid om onze sympathie voor de heldin te versterken: op haar terugreis naar Delft geeft Catrijn blijk van medeleven en gezond verstand. Ze zorgt op een vrijwel uitgestorven boerderij voor een stervend meisje van zeven en neemt haar oudere broer, die zonder haar geen kans zou hebben, mee naar Delft. Voor ze haar reis voortzet, neemt ze uitgesproken praktische maatregelen en toont ze ook invoelingsvermogen. Ze neemt voor de jongen een herinnering aan elk gestorven familielid mee, melkt de klaaglijk loeiende koeien, neemt als proviand niet alleen melk, kaas en gedroogde worsten mee, maar plukt ook al het fruit uit de tuin. Tot slot laat ze de waakhond vrij, zodat die een veilig heenkomen kan zoeken. (p. 267)

De beschrijving van het effect van de pest op de bevolking is zeer geslaagd; denk aan de verschillende inschattingen van de verspreiding van de epidemie de hoop op het effect van uiterst dubieuze medicijnen (vanaf p. 213), de variaties in het ziekteverloop (p. 220), de steden die de poorten sloten (p. 221-223), de afnemende kooplust van klanten (p.225) en nog veel meer.

Het lijkt curieus, maar **voor een levendige bespreking van literatuur parallellen met actuele gebeurtenissen** worden getrokken. Al heeft de schrijfster de **coronapandemie** noch de **grote explosie in de haven van Beiroet** bij publicatie van haar roman in 2014 kunnen voorzien.

Dat corona in de verste verte niet de dimensie van de pest heeft, dat infectie met het virus meteen ziekte, ziekte niet meteen dood betekent en dat het toch gepaard gaat met grote maatschappelijke onrust kan in dat verband worden uitgelegd.

De enorme verwoesting die riskante opslag van potentieel explosief materiaal kan aanrichten, kan met beelden van Beiroet actualiserend zichtbaar gemaakt worden. (Wat ook weer een aanleiding kan vormen voor een zijsprong naar het thema van het zwaarbeproeft Libanon, dat we in Jarawans roman hebben leren kennen.)

Tot slot wil ik terugkomen op de titel **Nachtblauw**. Enerzijds verwijst die naar de kleurstof die bij de fabricage van het aardewerk wordt gebruikt, anderzijds staat die voor misdaad en dood, omdat Jacob nachtblauw gebruikt om Everts lichaam van peptsymptomen te voorzien en zo de sporen van zijn daad te verdoezelen. Dus in de titel zitten twee belangrijke componenten van de handeling van de roman.

Hopelijk staat u mij toe met een persoonlijke conclusie over dit boek te besluiten: literair gezien is het geen meesterwerk en met een stuk minder pretenties geschreven dan Guvens *Broer* bijvoorbeeld, maar het is wel een vlot en prettig leesbaar boek met een sympathieke, dappere heldin, dat meerwaarde bezit in de vorm van sfeervol gepresenteerde historische informatie.

Deze tekst is geschreven in het kader van de Euregio literatuurprijs voor scholieren 2021.

Tekst: Dirk Walter; vertaling: Anne Folkertsma